

TEMA 7. EL FRANQUISME (1939-1975).

1. EL FRANQUISME: IDEOLOGIA I BASES POLÍTiques I SOCIALS.

Amb el final de la Guerra Civil (**1 d'abril de 1939**) s'inicià un període de dictadura imposat pels vencedors a la contesa, que no acabà fins la mort del general Franco el **20 de novembre de 1975**. Malgrat els importants canvis socioeconòmics que conegué Espanya al llarg d'aquests quaranta anys i de la mateixa evolució del règim, la dictadura franquista es caracteritzà sempre pel seu marcat personalisme i la intolerància vers qualsevol forma d'oposició organitzada.

Es tractava sens dubte **d'un règim autoritari de caràcter conservador**. Alguns autors l'han qualificat com un règim feixista i totalitari equiparable als de Hitler i Mussolini, mentre que altres (Tusell especialment) han cridat l'atenció sobre les diferències que presenta el franquisme respecte a aquests sistemes (manca d'una ideologia ben definida, pluralisme limitat entre els diversos sectors que li donaven suport, etc.) i l'han qualificat com un règim autoritari, però no totalitari. En tot cas, cal tenir en compte que el règim franquista va evolucionar, i si bé en els primers anys predominaven els elements típicament feixistes, a partir de 1945, amb la derrota de les potències de l'Eix (Alemanya i Itàlia) en la Segona Guerra Mundial, s'inicià una suavització dels aspectes totalitaris i feixistes del règim.

Cal assenyalar que el règim comptava amb el suport de sectors polítics diversos, entre els quals Franco exercia una espècie d'arbitratge. Eren les anomenades "famílies", les quals tenien l'origen en els partits dretans dels anys de la Segona República, integrats tots des de 1937 en el partit únic del règim (**FET i de les JONS**), més tard anomenat **Moviment Nacional**). Les "famílies" varen gaudir de graus d'influència molt diferent segons les diverses etapes del règim, sense que cap d'elles arribàs mai a tenir un predomini absolut. Les principals eren la falangista, la tradicionalista –antics carlins-, la catòlica –sectors vinculats a l'Església, la monàrquica –partidaris de la reinstauració dels Borbons-, la militar i la dels tecnòcrates –tècnics vinculats a l'organització religiosa integrista Opus Dei-. El franquisme, per tant, no tenia una doctrina ideològica ben definida, sinó que recollia elements procedents de tots aquests grups, amb unes pautes bàsiques marcades per les idees polítics del mateix general Franco. Aquestes eren molt simples i es caracteritzaven per l'autoritarisme militarista, el nacionalisme espanyol i el catolicisme tradicional, i el rebuig al comunisme, la maçoneria i el separatisme –autèntiques obsessions del dictador-.

En tot cas, podem indicar com a trets bàsics de la dictadura de Franco els següents: **1) Concentració personal del poder**: Franco gaudia d'unes atribucions molt àmplies com a cap d'Estat, del Govern (fins 1973), de l'Exèrcit i del Moviment Nacional. **2) Existència d'un partit únic i prohibició de tota oposició organitzada**. **3) Manca de Constitució**: l'Estat franquista no comptà amb cap text constitucional, sinó d'un conjunt de normes bàsiques anomenades **Lleis Fonamentals (Llei de Corts, Fur dels espanyols, Fur del Treball, Llei de Principis del Moviment Nacional)**. **4) Control de la societat**: el franquisme rebutjava el sistema democràtic liberal i els seus principis bàsics (llibertat d'expressió, d'associació, etc.). El règim va exercir un control sobre els diversos àmbits de la societat i els mitjans de comunicació (censura de premsa). **5) Nacionalcatolicisme**: plena identificació de l'Església catòlica amb l'Estat espanyol; aquesta recuperà

amb escreix els privilegis de què gaudia i serví com a legitimadora del règim. **6) Centralisme:** el franquisme es caracteritzà pel seu radical nacionalisme espanyol: foren suprimides les autonomies, es reforçà la centralització administrativa i es dugué a terme una persecució contra les cultures no castellanes de l'Estat espanyol (catalana, basca i gallega). **7) Militarisme:** presència constant de l'exèrcit dins la vida política.

Cal assenyalar, finalment, que el règim franquista comptà inicialment amb una heterogènia base social que incloïa terratinents, camperolat mitjà, burgesia industrial i financera, determinats sectors de la classe mitjana, oficialitat de l'exèrcit i el clergat catòlic. Malgrat que la transformació de la societat espanyola erosionà aquest suport, el règim franquista disposà sempre d'importants sectors que el defensaren. L'oposició al règim estigué constituïda principalment per sectors obrers i intel·lectuals.

2. POSTGUERRA I PROCÉS D'INTITUCIONALITZACIÓ DEL RÈGIM (1939-1959).

Entre 1939 i 1945 la política espanyola quedà marcada per les conseqüències de la Guerra Civil i l'evolució de la Segona Guerra Mundial. La Guerra Civil va tenir unes importants repercussions demogràfiques: morts (més de 500.000) per la guerra o la per la repressió, i exiliats –sobretot a França i Mèxic-; econòmiques: destruccions d'infraestructures, de fàbriques, d'habitatges; morals: divisió de la societat en dos bàndols irreconciliables, repressió; i culturals: exili i depuració d'intel·lectuals. La política interna i internacional adoptada pel règim es relacionà amb la marxa de la Segona Guerra Mundial, que inicialment és favorable a les potències feixistes -Itàlia, Alemanya- però des de 1943 canvia de signe en benefici dels aliats -Estats Units, Gran Bretanya, Unió Soviètica-. Per aquest motiu, entre mitjans i finals del decenni dels quaranta, la dictadura va conèixer un **aïllament internacional** que l'obligà a suavitzar alguns dels aspectes més marcadament feixistes del sistema. L'evolució econòmica i social del període està marcada per la pràctica de l'autarquia, una política econòmica radicalment aïllacionista i intervencionista que tindrà resultats desastrosos.

2.1. La política oficial del primer franquisme. (1939 a 1945)

Entre 1939 i 1945 el franquisme fou un règim típicament totalitari que presentà característiques molt semblants a les de la Itàlia feixista o l'Alemanya nazi. En aquests anys els sectors procedents de la Falange de José Antonio Primo de Rivera tingueren una considerable influència. Destaca la figura de **Ramón Serrano Suñer**, ministre d'afers exteriors. Podem assenyalar com a trets bàsics d'aquest període els següents: **1) Desmantellament de l'obra legislativa de la Segona República** (Constitució de 1931, estatuts d'autonomia, etc.) i establiment d'un sistema legal que assegurava el control de la societat per l'Estat i restablí el predomini dels sectors socials privilegiats: l'oligarquia agrària recuperà les terres, l'Església es va fer amb el control de l'ensenyament, els treballadors van perdre bona part dels seus drets (dret de vaga, dret d'associació, etc.). **2) Repressió implacable contra els vençuts:** es practicà una cruel repressió contra els partidaris del bàndol republicà amb milers d'executats i detinguts a les presons i camps de concentració. Es depurà l'administració i l'ensenyament públic, expulsant a milers de funcionaris acusats de simpatitzar amb els derrotats. S'establí una rígida vigilància policial i els mitjans de comunicació van ser utilitzats com a

instrument de propaganda del règim. 3) Importància del partit únic (FET i de les JONS), el qual es complementà amb altres organitzacions com el **Front de Joventuts**, la **Secció Femenina**, l'Organització Nacional Sindicalista ("**Sindicats Verticals**"), amb els que es pretenia assegurar el control de la societat.

Des de 1945, l'aïllament internacional a què es va veure sotmès el règim a causa de la seva identificació amb les derrotades potències feixistes, posaren en perill la seva continuïtat. La reacció del règim franquista davant aquesta situació consistí en: Primer: es mobilitzà els seus partidaris per demostrar que tenia el suport majoritari de la població. A través dels mitjans de comunicació es feren apel·lacions al sentiment patriòtic i es denuncià la ingerència estrangera. Es convocaren multitudinàries manifestacions de suport al "**Caudillo**". Segon: S'adoptaren mesures per millorar la imatge exterior del règim, encara que mantenint el caràcter dictatorial. Ja el 1943 s'havien creat unes **Corts**, tot i que no eren elegides democràticament i tenien mínimes atribucions. Ara es reforçà la presència de representants de la "família" catòlica en el govern, se suprimí la salutació feixista, i s'aprovaren diverses lleis que, en teoria, liberalitzaven el règim: **Fur dels espanyols**, **Llei de Referèndum**, etc. El 1947 es celebrà un referèndum per aprovar **la Llei de Successió**, la qual establia que Espanya era un regne, Franco esdevenia cap d'Estat vitalici i li era atorgada la decisió de proposar el futur rei que el substituiria després de mort.

2.2. Oposició, exili i repressió

En la fase final de la Guerra Civil abandonaren Espanya una mica més de quatre-centes mil persones compromeses amb la República. Gran part d'aquest exiliat tornaren a Espanya al començament de la Guerra Mundial. No obstant això, unes cent mil persones restaren a l'exili a França i a l'Amèrica hispana (Mèxic).

Des del començament de la dictadura, la practica de la repressió contra aquells que el règim considerava antiespanyols va ser una pràctica sistemàtica. L'any 1939 es publicà la **Llei de Responsabilitats polítiques**, amb la qual el règim pretenia exercir la depuració de totes les persones que d'una manera o altra havien col·laborat amb la República. El 1940 s'hi va afegir una nova llei, la **Llei de Repressió del Comunisme i la Maçoneria**.

Quant a l'oposició al règim, el 1939 es trobà desarticulada a causa de la mort, l'empresonament o l'exili dels militants de les forces d'esquerra. Des de 1943, la perspectiva d'una derrota de les potències feixistes a la Segona Guerra Mundial facilità una reorganització de l'oposició interna i a l'exili (el PSOE, la UGT, el PCE i la CNT. A la fase d'aïllament aquest grups intenten vagues a Catalunya (1945) i al País Basc (1947) i especialment la d'usuaris de tramvies, a Barcelona, el 1951. Les forces d'esquerra a la clandestinitat i l'exili formaren algunes aliances com **l'Aliança Nacional de Forces Democràtiques** (ANFD). Els comunistes, participants de la resistència contra la invasió alemanya de França, van du a terme un intent d'ofensiva guerrillera a Espanya per la Vall d'Aran. Tot i que aquesta operació fracassà, paral·lelament es van activar grups guerrillers (**maquis**) a l'interior d'Espanya a partir de 1944 i fins 1950. A més a més, alguns sectors que havien donat suport al bàndol franquista durant la Guerra Civil, se'n distancien (monàrquics partidaris de **Joan de Borbó** –fill d'Alfons XIII-, carlins, etc.). De tota manera, des del final dels anys 40 l'oposició entrarà en crisi a causa de la intensificació de la repressió i del canvi de la situació

internacional (amb l'inici de la guerra freda el 1948 el règim franquista es consolida en trencar progressivament amb l'aïllament internacional).

2.3. Espanya davant la 2GM (1939-45) i l'aïllament internacional. (1945-1950)

El setembre de 1939, amb la invasió de Polònia per l'Alemanya nazi s'inicia la Segona Guerra Mundial. Inicialment, es considerava molt probable que l'Espanya franquista participés a la guerra fent costat les potències feixistes, les quals li havien donat suport a la Guerra Civil i estaven molt pròximes ideològicament al règim espanyol. De tota manera, Franco era ben conscient de què la situació econòmica espanyola, després de les destruccions ocasionades per la guerra, complicava una implicació directa en el conflicte, i tenia en compte que Estats Units i Gran Bretanya proporcionaven aliments i petroli a Espanya, ajuda que hagués desaparegut en cas d'una entrada d'Espanya a la guerra. A més a més, Hitler no es mostrà excessivament interessat a una participació espanyola, sobretot a causa de les importants contrapartides exigides pel govern espanyol (concessions territorials al nord d'Àfrica).

Tot plegat, el govern espanyol intentà conjuminar la seva amistat cap a Alemanya i Itàlia amb el desig de no participar directament en la contesa, i canvià d'actitud en funció de l'evolució dels esdeveniments bèl·lics. El 1939, Espanya es declarà neutral. El 1940, però, davant els èxits alemanys s'adoptà l'**estatut de "no bel·ligerància"**, el qual implicava una actitud favorable al bàndol nazi-feixista sense participar en la guerra. El 1941, amb la invasió de la URSS per Alemanya, Franco envià al front rus una divisió de voluntaris per lluitar contra els soviètics ("*División Azul*"), la qual va patir unes importants pèrdues. Les victòries dels aliats a partir de 1943 forçaren el règim espanyol a tornar a la neutralitat i a repatriar la "*División Azul*" amb l'objectiu d'atenuar les conseqüències que podia tenir la derrota alemanya.

La derrota dels règims feixistes el 1945, deixà en una situació molt delicada la dictadura franquista. Inicialment (1945-46), les potències vencedores condemnaren el règim espanyol i l'oposició al règim va incrementar les seves esperances d'un possible retorn de la democràcia. S'impedí l'ingrés d'Espanya a l'ONU i es retiraren els ambaixadors a Madrid, excepte els d'Argentina, Portugal, Irlanda, Suïssa i el Vaticà.

2.4. La guerra freda i el final de l'aïllament internacional. (1951-1959)

Des del final del decenni dels quaranta el **context internacional** varià radicalment i el règim franquista es consolidà. Amb l'inici de la **Guerra Freda** –que enfrontava, sense arribar a la confrontació bèl·lica directa, els blocs encapçalats per l'URSS i els Estats Units- es revaloritzà el paper de l'Espanya franquista. L'anticomunisme radical que s'imposà a Europa occidental i els Estats Units, va impulsar aquests països a considerar el règim franquista com un possible aliat davant l'expansionisme soviètic. Així, des de 1950 L'ONU anul·la l'aïllament diplomàtic del règim espanyol i el 1953 els Estats Units signaren el **pacte de Madrid**. Els acords tenien un caràcter militar i econòmic (cessió de bases militar als Estats Units a canvi de suport econòmic i militar), i implicaven la vinculació d'Espanya amb el bloc occidental. La majoria dels països tornaren a enviar els seus ambaixadors i el 1955 Espanya ingressà a l'ONU. El 1953 se signà un nou **Concordat amb el Vaticà**, amb la qual cosa es confirmava el suport al règim per part de l'Església, i

aquesta ampliava els seus privilegis: monopoli quasi total de l'ensenyament, definició d'Espanya com a Estat catòlic, etc.

Paral·lelament, **l'oposició al règim** conegué una important reestructuració; va ser substituïda progressivament la generació de resistents de la postguerra (molts d'ells antics militants obrers i republicans dels anys de la Segona República i la Guerra Civil) per noves generacions que no havien viscut la guerra. Així, l'antiga oposició interna entrà en crisi al final dels quaranta i durant els primers cinquanta a causa de la intensificació de la repressió i el reconeixement internacional del règim franquista: des de 1952, els nuclis guerrillers que actuaven a l'interior desaparegueren; alguns grups com el **PCE** van variar totalment d'estratègia (abandonament de la lluita armada, reconciliació entre els dos bàndols i infiltració en els sindicats verticals) i d'altres, com la **CNT**, s'enfonsaren. D'aquesta manera, sorgí una nova oposició, integrada per catòlics progressistes, sectors del sindicalisme oficial –dins del qual s'havien infiltrat opositors al règim- i intel·lectuals i universitaris. El 1951 hi hagué una important vaga a Barcelona (vaga dels tramvies) i el 1956 varen tenir lloc enfrontaments i manifestacions estudiantils a Madrid.

2.5. La política econòmica i social durant el primer franquisme: l'autarquia.

Durant els anys quaranta, Espanya conegué una etapa de forta crisi econòmica, amb una notable reducció del nivell de vida (la població espanyola no va recuperar fins 1953 la renda per càpita de 1936), un estancament de la producció agrària i industrial, i un enfonsament del comerç exterior. Aquesta situació es devia a les repercussions de la Guerra Civil i de la Segona Guerra Mundial però, sobretot, a la política econòmica aplicada pel règim franquista en aquest període, la qual s'estengué fins el 1951. Aquesta es basava en **l'autarquia**, principi econòmic que pretén limitar al màxim les importacions estrangeres substituint aquestes per productes propis. Aquesta recerca de l'autosuficiència es devia fonamentalment a motivacions polítiques (assegurar la total independència d'Espanya respecte les potències estrangeres) i, per tant, suposà una reducció fins al mínim de les importacions de productes estrangers, els qual havien de ser substituïts per producció nacional (aquesta doctrina era absurda des del punt de vista econòmic i tingué uns costos econòmics altíssims perquè hi havia molts de productes bàsics que era impossible obtenir a Espanya). A més, l'Estat practicà un **intervencionisme** que fou molt marcat en el sector industrial. L'Estat regulava preus i salaris i fixava les distribucions de primeres matèries entre els diversos sectors industrials, fet determinant atesa la seva escassetat. El 1941 es creà **l'Institut Nacional d'Indústria (INI)**. La política industrial del règim franquista beneficià alguns sectors considerats d'interès nacional, com el de la fabricació d'armaments i la siderúrgia, en perjudici d'altres, com els de béns de consum. La indústria s'enfonsà fins el punt que el nivell de producció d'abans de la guerra no es recuperà fins el 1950. Quant a l'agricultura, l'Estat determinava els preus dels productes bàsics i la seva distribució, fet que al capdavall provocà la reducció de la producció.

Aquesta política econòmica tingué unes conseqüències socials molt elevades, especialment per a les classes populars (obrers i pagesos), els quals patiren una (aliments, sabó, etc.). L'enfonsament de la producció obligà a implantar, des de 1939 i fins 1951, **el racionament** dels aliments bàsics: cada setmana,

les famílies rebien unes quantitats determinades de cada producte sotmès a racionament. Les quantitats distribuïdes eren insuficients per assegurar l'alimentació, fet que determinà l'aparició de **l'estraperlo** (l'aclapament i venda de productes a uns preus per sobre dels del mercat oficial –mercat negre-), l'adulteracions, el tràfic de cartilles de racionament, etc. Una bona part de la població caigué en la més absoluta misèria i l'Estat hagué de crear institucions de caràcter benèfic, com l'Auxili Social (menjadors col·lectius, allotjament d'orfes).

D'altra banda, els treballadors foren sotmesos a una legislació laboral que afavoria els interessos dels sectors econòmics privilegiats (prohibició del dret de vaga, regulació de salaris per part de l'Estat suprimint la negociació col·lectiva). Es van prohibir els sindicats de classe (UGT, CNT), i foren obligats a afiliar-se a la **Central Nacional Sindicalista (CNS)**, **sindicat vertical oficial** organitzat per branques de producció que reunia treballadors i empresaris i que no tenia cap caràcter reivindicatiu; ben al contrari, el seu objectiu era el d'enquadrar i adoctrinar els treballadors per assegurar el seu suport al règim franquista.

L'intent de control social imposà canvis profunds en la vida de la societat espanyola. D'entrada es produir un tornada al camp de la població derivada de les difícils condicions econòmiques. El Nacional-Catòlicisme i els menyspreu de la llibertat de consciència van fomentar una direcció paternalista de la societat espanyola a través d'organitzacions afins al **Moviment Nacional** (*Secció Femenina, Frente de Juventudes*) que adoctrinaven a la població. Es van impartir classes obligatòries de Formació Política, les pràctiques religioses prengueren el caràcter d'actes públics. La moral més rànica de catecismes i vicaries es va imposar en la concepció de la família i en els actes de la vida quotidiana. La dona va veure relegada la seva condició a la de mestressa de casa depenent i sotmesa a l'home.

3. L'ERA DE LA TECNOCÀCIA I DEL CREIXEMENT ECONÒMIC (1959-69).

3.1. Institucionalització definitiva del règim

Des del punt de vista polític, els anys cinquanta i seixanta es caracteritzen per la consolidació progressiva del règim franquista, que prossegueix la seva institucionalització i es veu beneficiat per la rehabilitació de la seva imatge internacional. És, però, entre 1959 i 1969 quan Espanya va conèixer un espectacular desenvolupament que li va permetre una modernització econòmica. Aquest fet determinà unes importants transformacions socials i culturals, que no van ser acompanyats d'una real obertura política; el règim polític es consolidà i introduí alguns canvis que tenien com a objecte assegurar la seva pervivència sense plantejar-se la possibilitat de dur a terme una democratització del sistema. Durant els anys seixanta es duen a terme una sèrie de reformes polítiques que, al capdavant, el que pretenien era assegurar la continuïtat del sistema després de la mort de Franco. Així, el 1966, s'aprova la **Llei Orgànica de l'Estat** –sotmesa a referèndum el desembre- que mantenia el caràcter autoritari del règim, encara que incorporant algunes mesures liberalitzadores, com l'elecció d'alguns procuradors a Corts per part dels caps de família i dones casades. El mateix any s'aprova una **Llei de Premsa** que suprimia la censura prèvia. El 1969 Franco nomena el príncep Joan Carles com a successor a títol de rei, exclouent el seu pare Joan per la seva

significació liberal. Aquest mateix any esclata un important cas de corrupció política (Afer Matesa, empresa tèxtil) que afecta el prestigi del règim.

En el decenni dels seixanta, Espanya incrementa espectacularment les seves relacions amb el món occidental, sobretot des del punt de vista econòmic amb els països europeus. De la política exterior de l'època, cal destacar la descolonització de Guinea Equatorial (1968) i del Marroc espanyol, produïda entre 1956 (zona del Riff) i 1969 (Ifni), fetes amb posterioritat a altres processos de descolonització.

3.2. L'oposició a la fase tecnocràtica

Als anys seixanta es produí una reactivació de l'oposició. El 1962 destacà la participació de diferents opcions polítiques d'oposició al Congrés de Munic. Estudiants i obrers protagonitzen bona part de les protestes -vagues, assemblees, manifestacions- contra la dictadura. Els estudiants universitaris es mobilitzaren en defensa d'un sindicat democràtic d'estudiants i per les llibertats democràtiques. Quant al moviment obrer, reapareix amb força des de final dels cinquanta gràcies als canvis socials (industrialització, urbanització). Van sorgir les Comissions Obreres –CCOO-, els militants de l'oposició obrera s'infiltra en els sindicats oficials i tenen lloc importants vagues a la mineria d'Astúries. Finalment, cal tenir en compte l'aparició de grups armats que optaren per la via terrorista, de caire nacionalista com l'ETA (es fundà 1959) o d'esquerres com el FRAP.

3.3 El creixement econòmic.

El fracàs de la política econòmica autàrquica i intervencionista practicada fins 1951 i el final de l'aïllament provoca al començament dels anys cinquanta l'inici d'una liberalització econòmica que permet una modesta recuperació del nivell de vida i de l'índex de producció. Es liberalitza el comerç i se suprimeix el racionament. Creixen les importacions i es recupera la renda per habitant. Entre 1950 i 1957 la renda nacional creix més d'un 50%. El sector industrial fou el que conegué un creixement més important a causa de l'augment de la inversió privada, resultat de les expectatives creades per la normalització de les relacions internacionals. De tota manera, malgrat aquest creixement, l'economia espanyola encara patia importants desequilibris, sobretot l'elevada inflació, el dèficit en la balança de pagaments i la manca de divises.

Davant d'aquesta situació, durant el decenni dels seixanta el règim franquista trenca definitivament amb l'autarquia i promou una obertura econòmica que permetrà l'inici d'un fort creixement econòmic. El 1957 es produeix l'ascens al govern dels anomenats “**tecnòcrates**”: tècnics vinculats a l'**Opus Dei** que volien liberalitzar l'economia eliminant les darreres restes de l'autarquia (**López Rodó**). Des de 1959 els tecnòcrates duen a terme una obertura de la política econòmica espanyola que permet l'inici del desenvolupament econòmic. Cal destacar el **Pla d'Estabilització** de 1959, que elimina els controls de l'Estat sobre la Indústria, devalua la pesseta, liberalitza el comerç, i facilita la inversió estrangera. Aquest és complementat pels **plans de desenvolupament**, que pretenien fomentar la creació d'indústries a zones poc desenvolupades i que obtingueren uns resultats mediocres.

Aquesta nova política econòmica es veu beneficiada per l'expansió de les economies internacionals i permet una reintegració d'Espanya en l'economia internacional trencant definitivament amb l'aïllament. L'augment de les inversions estrangeres, les remeses de divises dels espanyols que emigren a Europa i el creixement del turisme permeteren l'acumulació de divises, necessàries per a les grans inversions que es precisaven per impulsar la industrialització. Com a conseqüència, es conegueren importants transformacions econòmiques. El Producte Nacional Brut i de la Renda per Càpita es multiplicaren per dos entre 1960 i 1969. Va millorar del nivell de vida, augmentaren els salaris i àmplies capes socials s'incorporen al consum. Espanya va deixar de ser un país predominantment agrícola. La indústria creix i es diversifica; Madrid esdevé una ciutat industrial i Espanya una de les principals destinacions turístiques d'Europa: el 1974 hi arriben 24 milions de turistes, sobretot a la zona mediterrània (País Valencià, Illes Balears, part de Catalunya i Andalusia). El 1970 el 75% de la població activa espanyola es dedica a la indústria i els serveis. L'agricultura coneix una profunda transformació: a causa de la pèrdua de mà d'obra –que passa a la indústria- i de la mecanització, es modernitza i desapareix l'agricultura tradicional. Aquests canvis provocaren un espectacular èxode de les zones rurals (Extremadura, Andalusia, Castella-la Manxa) cap a les industrials (Catalunya, País Basc, Madrid) i turístiques (Illes Balears). A més, prop d'un milió d'espanyols de les zones rurals emigren a països europeus més desenvolupats (Suïssa, Alemanya, França).

De tota manera, la millora econòmica que coneix Espanya té importants limitacions: dependència de la inversió estrangera, desequilibris regionals, desastres ecològics, dèficit públic, sistema fiscal deficient, manca d'inversió pública en sectors com habitatge i infraestructures, etc.

3.4. Els canvis socials i culturals.

Els canvis econòmics tenen un enorme impacte en la societat espanyola. Amb el creixement econòmic, la industrialització, la urbanització i l'augment dels contactes amb altres països europeus (turisme, emigració, mitjans de comunicació, etc.) la societat rural, tradicional i fortament influenciada per l'Església és substituïda per una societat més moderna i oberta, més secularitzada i tolerant. La classe obrera creix en benefici del camperolat i comença a despuntar una nova classe mitjana de tècnics i professionals. Es generalitza l'educació i l'accés a la cultura, i augmentà l'índex d'alfabetització, encara que amb moltes mancances encara. La moral i els valors tradicionals són contestats, principalment pels joves. Amb la **lleï de bases de la seguretat social** (1963) augmenta la cobertura social de l'Estat quant a sanitat, pensions i subsidis diversos, tot i que de manera encara insuficient.

Cal tenir en compte, però, que el desenvolupament econòmic –que esdevingué a partir d'aleshores el principal element de legitimació del règim- tingué també algunes conseqüències socials negatives davant les quals els governs de l'època demostraren molt poca sensibilitat. Així, per exemple, l'emigració cap a les ciutats generà l'aparició de grans barris perifèrics degradats i mancats d'infraestructures (habitatges, escoles, centres sanitaris, clavegueram, etc.) i generà bosses de misèria. El règim franquista no va fer cap esforç per afavorir la redistribució de la riquesa i les diferències socials varen tendir a incrementar-se. L'absència d'una reforma social que gravés els sectors benestants que s'havien enriquit ràpidament en aquests anys va

fer que l'Estat no disposés de recursos suficients per fer front als enormes dèficits socials, educatius i culturals que tenia la societat espanyola.

4. EL FINAL DE LA DICTADURA (1969-1975).

Entre 1969 i 1975 té lloc la crisi de la Dictadura franquista. La recessió econòmica de 1973, el creixement de la contestació popular, i les dissensions internes dins el règim entre partidaris de l'obertura política (“**evolucionistes**”) i immobilitistes (“**Búnker**”) provoca el deteriorament del sistema. Nous sectors socials –producte en part del desenvolupament del decenni anterior- s'allunyen de manera clara del règim, el qual a més es veu aïllat a Europa (el 1974 amb la “Revolució dels clavells” cau a Portugal la darrera dictadura que restava).

4.1. El final del creixement i l'inici de la crisi econòmica.

Les deficiències del creixement econòmic espanyol del decenni dels seixanta –“miracle econòmic espanyol”- restaren paleses amb la crisi econòmica internacional de 1973 (“crisi del petroli”, iniciada com a conseqüència de la guerra entre els Estats àrabs i Israel). L'augment dels preus del petroli afecta de manera molt important a Espanya atesa la seva dependència energètica (el petroli representava el 67,3% del consum energètic espanyol) i financera (dependència de capitals estrangers), i la manca de competitivitat de la indústria. A més a més, inicialment no es prenen mesures adequades perquè la feblesa del règim impedia prendre decisions impopulars. Al llarg de 1974-75 la crisi es manifesta de manera clara: augment del dèficit de la balança comercial i de la inflació, increment de l'atur, etc. A les Illes Balears, la crisi té repercussions importants perquè afecta el turisme, provocant el tancament d'hotels i l'augment de l'atur a l'hoteleria i construcció.

4.2 El creixement de l'oposició.

Des del final del decenni dels seixanta l'oposició interna assolí una força considerable, encara que sense arribar en cap moment a impulsar una acció decisiva contra la dictadura. Podem destacar els següents aspectes: **1)** L'Església catòlica es distancia del règim: el 1973 els bisbes sol·liciten la revisió del Concordat de 1953, i alguns membres del clero es comprometen amb els grups de l'oposició o es destaquen pel seu treball social als barris més degradats. **2)** S'incrementen les accions armades, sobretot les d'ETA. El desembre de 1970 són condemnats a mort a Burgos diversos militants de l'organització, fet que provoca protestes, vagues i manifestacions a tot l'Estat, obligant el govern –després de declarar l'estat d'excepció i convocar actes de suport al règim- a commutar les penes. El desembre de 1973 és assassinat per **ETA** l'almirall **Luís Carrero Blanco**, president del govern des del juny anterior (“*Operació Ogro*”). També realitza diverses accions el **FRAP** (Front Revolucionari Antifeixista i Patriòtic) i grups anarquistes (el 1974 és executat un membre d'aquests grups: el jove català Salvador Puig i Antic). **3)** El moviment obrer continua creixent; augmenten les vagues i manifestacions, encapçalades per Comissions Obreres i Unió Sindical Obrera –USO-. El govern accentua la repressió contra els sindicalistes (Procés 1001 en què són

jutjats **Marcelino Camacho** i altres) **4)** Un grup molt petit de militars impulsa la Unió Militar Democràtica –**UMD**-. **5)** L'oposició democràtica creix en influència a l'interior d'Espanya i inicia un procés cap a la unitat. El PCE, que és el grup d'oposició més important, impulsa juntament amb altres grups la Junta Democràtica d'Espanya, que es crea el juliol de 1974. En el seu programa, la Junta Democràtica defensava la formació d'un govern provisional que reconegués les llibertats democràtiques (dret de vot, dret d'associació, dret de reunió, etc.), atorgués l'amnistia als presos polítics, legalitzés tots els partits polítics i sindicats, establís les llibertats sindicals (dret de vaga, sindicació lliure, etc.) i proclamés el dret a l'autonomia de Catalunya, el País Basc i Galícia trencant amb l'Estat centralista característic del règim franquista. El **PSOE** –que era més feble i des de 1974 és dirigit per **Felipe González**- impulsa la **Plataforma de Convergència Democràtica**. A Catalunya –on l'oposició té considerable força- es crea l'Assemblea de Catalunya (1971) que reclama llibertat, amnistia i estatut d'autonomia. **6)** S'intensifiquen els moviments nacionalistes a Catalunya i el País Basc, així com a altres comunitats on es reivindica el dret a l'autonomia i es protesta contra la discriminació cultural i lingüística.

5. LA CRISI DEL RÈGIM I LA MORT DE FRANCO.

Paral·lelament, el règim franquista inicià una crisi interna important. El mateix govern es dividí entre sectors partidaris d'una obertura política (“evolucionistes”) i els immobilitistes que s'hi oposaven totalment (Ultres o “*búnker*”). El nomenament de Luís Carrero Blanco com a president de govern (juny de 1973) suposà una consolidació del sector immobilitista. Però l'assassinat de Carrero per ETA (desembre de 1973) desbaratà el projecte d'assegurar la continuïtat del règim en la seva persona després de la mort de Franco. El nou president, Arias Navarro, oscil·là entre l'obertura i l'immobilisme, amb la qual cosa no satisfà cap dels dos sectors. Així, va prometre l'adopció d'algunes mesures liberalitzadores que facilitessin la participació popular (“*espíritu del 12 de febrero*”, que semblava un intent de dur a terme una tímida evolució liberalitzadora dins el mateix règim) i el ministre **Pío Cabanillas** augmentà la tolerància informativa, però d'altra banda augmentà la repressió: execucions de 1974-75, llei antiterrorista (agost de 1975), proclamació de l'Estat d'excepció al País Basc, etc.

Mentrestant, Franco va caure malalt l'estiu de 1974 i es va veure obligat a cedir al príncep Joan Carles les seves funcions durant unes setmanes. El setembre de 1975 van ser afusellats dos membres d'ETA i tres del **FRAP**, mentre es produïren nombroses protestes nacionals i internacionals. El règim tornà a estar aïllat i l'1 d'octubre de 1975 es convocaren manifestacions de suport al dictador. Aprofitant la situació, el Marroc ocupà el Sàhara Occidental, colònia espanyola habitada per una població organitzada en el Front Polisari que aspirava a la independència. Davant la pressió del Marroc (que impulsa **la Marxa Verda**) el govern espanyol incomplí les promeses fetes als saharauis i el novembre lliurà el territori a Marroc i Mauritània. L'octubre Franco torna a caure malalt i mor el 20 de novembre convençut que la continuïtat del seu règim estava assegurada. S'inicià, així, l'etapa coneguda com a Transició Democràtica, que conduirà a Espanya cap a un règim de monarquia constitucional i democràtica.